

Karel Čapek (1890 – 1938): Válka s Mloky (1936)

I. Beletristický text:

A. Literární druh a žánr, literárněhistorický kontext, umělecký směr / tvůrčí skupina, údaje o autorovi ve vztahu k dílu;

- B. 1. Doba a místo (děje);
2. Kompozice;
3. Hlavní postavy a jejich charakteristika;
4. Námět, témata, hlavní motivy;
- C. Jazykové zvláštnosti a kulturní souvislosti;

(1) Ti učení páni, to byli sir Bertram, D. M., profesor Ebbigham, sir Oliver Dodge, Julian Foxley a jiní. Citujeme část protokol jejich pokusu s Andriasem Scheuchzeri: (...)

Kolik je třikrát pět?

Odp.: Proč?

Umíte počítat?

Odp.: Ano, pane. Kolik je sedmnáctkrát dvacet devět?

Nechte nás, abychom se ptali, Andrew. Jmenujte nám anglické řeky.

Odp.: Temže...

A dál?

Odp.: Temže.

Jiné nevíte, že? Kdo vládne v Anglii?

Odp.: King George. God bless him.

Dobře, Andy. Kdo je největší anglický spisovatel?

Odp.: Kipling.

Velmi dobře. Četl jste něco od něho?

Odp.: Ne. Jak se vám líbí Mae West?

My se raději budeme ptát vás, Andy. Co víte z anglických dějin?

Odp.: Jindřich Osmý.

Co o něm víte?

Odp.: Nejlepší film posledních let. Báječná výprava. Ohromná podívaná.

Viděl jste jej?

Odp.: Neviděl. Chcete poznat Anglii? Kupte si Ford Baby. (...)

Kolik je dílů světa?

Odp.: Pět.

Velmi dobře. A které to jsou?

Odp.: Anglie a ty ostatní.

Které jsou ty ostatní?

Odp.: To jsou bolševici a Němci. A Itálie. (...)

A tak dále. Protokol rozmluvy s Andriasem Scheuchzeri čítal šestnáct plných stran a byl uveřejněn v The Natural Science. Na konci protokolu shrnula odborná komise výsledky svého pokusu takto:

1. Andrias Scheuchzeri, mlok chovaný v londýnském zoo, dovede mluvit, byť poněkud skřehotavě; disponuje asi čtyřmi sty slovy; říká jen to, co slyšel nebo četl. O samostatném myšlení u něho nelze ovšem mluvit. Jeho jazyk je dosti pohyblivý; hlasivky jsme za daných okolností nemohli blíže zkoumat.

2. Týž mlok dovede číst, ale jenom večerníky novin. Zajímá se o tytéž věci jako průměrný Angličan a reaguje na ně podobným způsobem, to jest ve směru ustálených, obecných názorů. Jeho duševní život – pokud lze o nějakém mluvit – pozůstává právě z představ a mínění toho času běžných.

3. Jeho inteligenci není naprosto třeba přeceňovat, neboť v žádném ohledu nepřekračuje inteligenci průměrného člověka našich dnů. (...)

(2) Poslední řada pokusů se obírala regenerační schopností Mloků. Usekne-li se Mlokoví ocas, doroste mu nový ve čtrnácti dnech; u jednoho Mloka jsme tento pokus opakovali sedmkrát se stejným výsledkem. Jiná pokusná zvířata byla přinucena točit potmě hřídelem ve vysoce suchém prostředí. Po třech hodinách jejich výkonnost počala klesat... při často opěťovaném postřiku vydržela zvířata točit klikou hřídele sedmáct, dvacet a v jednom případě šestadvacet hodin bez přerušení, kdežto kontrolní člověk byl už po pěti hodinách tímž mechanickým výkonem značně vyčerpán.

(3) Kdyby aspoň ti Salamandři nebyli tak strašlivě průměrní, vyhrkl X jaksi stísněně. Ano, jsou jakžtakž vzdělaní; ale tím jsou ještě omezenější, neboť si osvojili z lidské civilizace jen to, co v ní je průměrné a užité, mechanické a opakovatelné. Stojí po boku lidstva jako fámulus Wagner po boku Faustově; učí se z týchž knih jako lidský Faust, jenom s tím rozdílem, že jim to stačí a že v nich nehodá žádná pochybnost. To nejhroznější je, že rozmnožili ten učelivý, hlupácký a sufizantní typ civilizované mediokrity ve velkém, v miliónech a miliardách stejných kusů; nebo ne, mýlím se: to nejhroznější je, že mají takový úspěch. U svého žáka a sluhy se bude Faust učit tajemství úspěchu a prostřednosti.

(4) „Halo, vy lidé! Zachovejte klid. Nemáme vůči vám nepřátelských úmyslů. Potřebujeme jenom víc vody, víc břehů, víc mělčin pro svůj život. Je nás příliš mnoho. Už pro nás není dost místa na vašich březích. Proto musíme odbourat vaše pevniny. Uděláme z nich samé zálivy a ostrovy. Tím se dá délka světových břehů zpětinasobit. Budeme stavět nové mělčiny. Nemůžeme žít v hlubokém moři. Budeme potřebovat vašich pevnin jako materiálu k zasypání hlubin. Nemáme proti vám nic, ale je nás příliš mnoho. Můžete se zatím... uchýlit do hor. Hory se budou bourat až na konec. Vy jste nás chtěli. Vy jste nás rozšířili po celém světě. Nyní nás máte. Budete pro nás pracovat. Bez vás bychom nemohli odklidit staré pevniny. Halo, vy lidé, Chief Salamander vám jménem všech Mloků světa nabízí spolupráci. Budete s námi pracovat na odbourání vašeho světa.“

II. Nebeletristický text:

- A. Funkční styl, obsah, účel, vztah k prvnímu textu;
- B. Jazykové apod. zvláštnosti.

Karel Čapek v rozhlasu o Válce s Mloky: ...konfrontace s lidskými dějinami neaktuálnějšími, to byla, co mne posadilo k psacímu stolu, abych psal Válku s Mloky. Kritika ji označila jako román utopistický. Bráním se proti tomu slovu. Není to utopie, nýbrž dnešek. Není to spekulace o čemsi budoucím, nýbrž zradlení toho, co jest a prostřed čeho žijeme. Nešlo tu o fantazii, té jsem kdykoliv ochoten přídta zadarmo s přídavkem, kolik kdo bude chtít, ale šlo mi o tu skutečnost. Nemohu si pomoci, ale literatura, která se nestará o skutečnost a o to, co se opravdu děje se světem, písemnictví, které na to nechce reagovat tak silně, jak jen je dáno slovu a myšlence, taková literatura není můj případ.

Tak to je to celé: psal jsem své Mloky, protože jsem myslel na lidi...

Druhý text je esejistický. Jde o poměrně zvláštní případ, kdy autor komentuje své vlastní dílo. Někteří spisovatelé to považovali za užitečné (Poe: esej Filozofie básnické skladby jako autorský komentář k Havranovi), jiní o odmítají s tím, že všechno, co chtěli říct, řekli právě ve svém díle (Kundera). Najděte ilustrace Čapkova tvrzení v jeho celoživotní tvorbě – kde všude najdeme doklady toho, že Čapek se snažil být vždycky aktuální?).

KAREL ČAPEK (1890 – 1938): chronologicky první ze světově proslulých českých spisovatelů, věnoval se mimořádně širokému rejstříku žánrů. Pocházel

z kulturně podnětné rodiny podkrkonošského venkovského lékaře, od dětství vynikal intelektuálními a studijními schopnostmi. Karlův bratr Josef se stal evropsky významným moderním malířem (tvořil v duchu kubismu aj.), oba bratři však začínali společnou literární tvorbou.

Karel Čapek unikl vojenskému nasazení do První světové války – byla mu diagnostikována Bechtěrevova choroba, spočívající v postupném tunutí páteře. Absolvoval Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, byl na studijním pobytu v Německu a Francii (tam studoval na Sorbonně). Karel literárně tvořil již od studentských let, on a Josef patřili do autorské skupiny *Almanachu na r. 1914*, který se stal prvním počinem druhé moderny v české literatuře a byl nesen především idejemi **civilismu**: v tehdejší tvorbě brů Čapků se ovšem objevuje i **expresionismus** (společný povídkový soubor *Krakonošova zahrada*).

Za První světové války Karel Čapek přeložil významné francouzské básníky konce století, a když překladová knížka po válce vyšla (*Francouzská poezie nové doby*, 1920), stala se mocným inspiračním zdrojem pro silnou generaci mladých básníků ze sdružení Devětsil (Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert aj.).

Od r. 1921 až do své smrti Čapek pracoval jako novinář v redakci Lidových novin; podílel se na jejich přeměně ve fórum moderně orientovaných českých intelektuálů. Mnozí z jeho žurnalistických kolegů byli také literárně činní (a názorově si byli všichni vcelku blízcí), takže se mluvívá o **literární generaci Lidových novin (Karel Poláček, Eduard Bass, Ferdinand Peroutka...)**.

Karel Čapek si poměrně záhy našel autorskou (vypravěčskou) polohu, v níž pak setrval až do konce svého nedlouhého života. Vystupoval jako typický reprezentant české střední třídy, jako obyčejný člověk, který náleží k neprivilegovaným vrstvám, takže se vyznačuje blízkostí k opravdu chudým lidem, citlivým vztahem k přírodě a krajině, mírnou nedůvěrou k držitelům velkých peněz a silným odporem k rozmáchlým ideologiím. Takového obyčejného člověka v davu snadno přehlédnete, ale když se s ním sblížíte, zaujme vás kultivovaným projevem a nenápadnou, ale o to pevnější vnitřní hrdostí; jeho charakter se opírá o někdejší láskyplnou rodinnou výchovu, celoživotní četbu, vlídný, ale pronikavý humor a přirozenou touhu po harmonickém, klidném osobním i profesním životě.

Tímto postojem Čapek dokázal oslovit velmi široké spektrum čtenářů, ačkoli cítíme, že v jeho osobnosti byly obsaženy i jiné tóny, které však z různých důvodů dával najevo jen zřídka: od smyslu pro dráždivou erotiku až po niternou, necírkevní zbožnost.

Projevem Čapkovy mladistvé generační vzpoury se stalo modelové drama *Loupežník* (1920), ale první skutečně velkou čapkovskou literární událostí byla až antiutopická hra *R.U.R.* (1921): název je zároveň názvem firmy sídlící i se svou továrnou na ostrově kdesi v oceánu: *Rossum's Universal Robots*. Roboti (jméno vymyslel pro bratrovu hru Josef Čapek a jde o nejrozšířenější český internacionalismus) jsou vyrobení z umělých tkání (na rozdíl od dnešního převládajícího významu nejde tedy o stroje, ale o umělé bytosti). Roboti jsou rozšiřováni po světě, aby vykonávali za lidi fyzickou práci, zároveň však je jejich psychika vystavěna tak, aby neobsahovala lidské city, zájmy, smysl pro poezii, hru, lásku...; roboti se mají věnovat jen práci, protože tak se svým majitelům nejvíce ekonomicky vyplatí. Od rouhačského romantického Frankensteina jsme se v Čapkově hře dostali až k modernistickému oslnění exaktní vědou a k pohrdání odvěkým řádem světa. Lidé se prostřednictvím robotů zbavili práce, ale tím se připravili o důležitý atribut lidství; vzápětí se tedy přestanou rodit děti, a když se roboti vzbouří, dokáží lidstvo vyhubit. Zdá se tedy, že s lidskými dějinami je konec, ale protože některé skutečnosti jsou nepřemožitelné, ve dvou robotech se náhle probudí láska a oni se mohou stát novým Adamem a Evou. Hra, varující před odlidšťujícím ponížením člověka na pouhý lidský zdroj, byla rychle přeložena do angličtiny a na světových jevištích zaznamenala velký úspěch; Čapek se již jako třicátník stal mezinárodně oceňovaným umělcem, ačkoli – anebo možná právě proto, že – jeho hra upozornila na dosud většinou přehlížena rizika moderního světa. Čapek vzápětí napsal další varovná díla science fiction: satirický fejetonový román *Továrna na Absolutno* (o karburátoru, který uvolňuje ducha hmoty, a tím přivede lidský svět do slepé uličky), román *Krakatit* (o superničivé třaskavině, o níž usiluje válkychtivá mocnost), drama *Věc Makropulos* (o tajemství dlouhověkosti).

Čapkovou dlouholetou životní partnerkou byla herečka a příležitostná spisovatelka Olga Scheinpflugová (1902 – 1968), vzali se r. 1935, zůstali bezdětní.

Karel s Olgou procestovali řadu zemí západní Evropy, Karel Čapek odtud vytěžil půvabné cestopisy, které sám ilustroval. (*Italské listy, Anglické listy, Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Cesta na sever*).

Josef a Karel Čapek ve své pražské dvojvile pořádali intelektuální diskusní setkávání **pátečníků**; přicházel mezi ně i prezident Masaryk, s nímž se Čapek spřátelil; výsledkem bylo knižní interview (patrně první na světě) *Hovory s T.G.M.* kvalitní souhrnný publicistický pohled na Masarykův život, veřejnou činnost i názory, Masaryk a Čapek se shodovali v důvěře v sílu obyčejných lidí a drobné, každodenní práce, v sympatiích ke svobodomyšlné západoevropské kultuře (především anglosaské a francouzské), v odporu vůči ideologizaci veřejného prostoru a v mnoha dalších věcech.

Karel Čapek byl prvním předsedou české pobočky PEN-klubu, mezinárodní organizace spisovatelů a novinářů.

Z textů, které Čapek psal do Lidových novin, vynikaly zejména **sloupky a fejetony** (duchaplné články reagující na aktuální události či naopak nadčasové rysy běžného života), cestopisy a povídky (soubory detektivek všedního dne *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*).

Na počátku 30. let Čapek napsal volnou románovou trilogii *Hordubal, Povětroň* a *Obyčejný život*, jíž ilustroval tehdy populární, původně americký filozofický směr pragmatismus (řec. *pragma* = *jednání, praxe*): pravdivost se ukazuje v užitečnosti pro běžný život.

Rozmach fašismu, zejména italského, španělského a německého, vedl Čapka k napsání děl mobilizujících proti tomuto totalitnímu nebezpečí. Román *Válka s Mloky* (1936) je obsažnou prozaickou variací na R.U.R., jenže tentokrát jsou lidmi (pro těžkou stavební práci v pobřežních vodách) zotročeni původně mírumilovní mloci, prostřední ze 3 částí knihy (*Po stupních civilizace*) je mystifikací, která podává v množství publicistických apod. textů analytický a až satirický portrét celého meziválečného světa. Ústřední konflikt hry *Bílá nemoc* (1937) se odehrává mezi diktátorským maršálem, který chce svému národu prospět vyprovokováním a úspěšným vedením války se sousední malou zemí, a lékařem chudých doktorem Galénem. Mezi dospělou populací v Maršálově říši řádí agresivní druh malomocenství (bílá nemoc); Galén jako jediný zná lék a léčí jím nemocné v chudinské čtvrti; lék hodlá dát k dispozici i mocným a bohatým až když oni prosadí ukončení válečných příprav. po řadě peripetií se zdá, že optimistické řešení je přece jen možné, jenže dřív, než by k němu mohlo opravdu dojít, Galén zahyne pod nohama zfanatizovaného davu. Poslední Čapkovy velké dílo, hra *Matka* (1938), byla bezprostředně inspirována občanskou válkou ve Španělsku, ale podává hlavně modelové dilema titulní postavy, která postupně přichází o manžela i syny a hledá odpověď na otázku, zač by člověk měl opravdu smysluplně nasadit svůj život.

Po Mnichovské dohodě ze září 1938 byl Čapek v podmínkách polofašistické druhé republiky vystaven mohutné mediální štvanci ze strany ultrakonzervativců (k nimž se přidali i mnozí katoličtí spisovatelé). Čapkovi bylo vytýkáno, že svým celoživotním svobodomyšlným a demokratizujícím humanismem oslaboval připravenost československé veřejnosti čelit vážným krizím a že svou náklonností k západním demokraciím zbytečně provokoval k agresi německého souseda, který jen hájí svůj tradiční vliv na české dění. V této dramatické atmosféře Karel Čapek zemřel o Vánocích 1938 na zápal plic. Josef Čapek byl po začátku německé okupace uvězněn nacisty v koncentračním táboře, kde krátce před osvobozením zemřel.